

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээп

ШЫН

Интеллектуал-политиктиг солун

№ 128
(18090)

2011 чылдың
ноябрь 8,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Чазак Даргазының ажил-албаны

ИДЕГЕЛИН ШЫНЗЫТПААН

• Шагаан-Арыг бокка алыскан, ээзи чок хоорай болган

Ноябрь 3-те республиканың штыңы кымга-даа үдетпейн, аскаан Шагаан-Арыг хоорайның думчуларын эргий кезээн. "Хүн-геш" уруглар садынга ол док-аган. Олче кирер орук аксында бокту та кайы хире үениң иш-де аштавайн келген чүве. Дарга бээр, хенертен трактор-даа келген, ажилчыннар бокту сүре берген. "Кайы хире үениң тинде чыгып чыткан бок чүвел" — деп, Шолбан Валерьевич ыраарга, ажилчыннарның би-зи "Ийи неделя" дээн. Ол ха-нга Дарга бүзүрүвээн. Ажил-нар-биле чугаалажып турда, ээжен кижжи эртип чыда-аланган:

— Кончук эки бооп-тур харын, азыннар. Чежеге дээр чыдып бок чүвел? Бо чоок-кавының чакчыларының арын-нүүрү та-чал барган улус, бокту уруглар-ның баарынга эккеп төп турар, атуразының кудузу оон көстүп-ар ышкакыл. Аштап каарга-ла, бокту чыып эгелээр.

Уруглар садының удуртукчу-н хомудалын дыңнааш, Шол-бан Валерьевич кожуун админис-трацияның ам болур хуралынга ийтыргыны шыңгы тургузарын-ан.

Ш.В. Кара-оол кудумчуларны-штыр чадаг кезип чоруп каан. Ктар оңгул-чингил, кижилер аштаар оруктуң кыдыгыларында-тар чер адаанче киргилей бер-ында-мында бок-ла, бок. Кы-тап ораарга, бир садыг көстүп-ген. Аш-чем садыгы болган.

га кирип кээр, садыгжы-удалын дораан чугаалаан. Ооң-тап ора бажыңы дыка соок.-ларын кырган-авазының чер-ыңыга аппарып каап турар, а печка одап турар болгаш-ыг. Садыгжының чурттап турар-ыңы Енисейская 15. Фами-ны Хисматуллина дээр болган.

Улаштыр чоруп ораарга, ажил-агы бараннарның садыгы бар болган. Ол садыгның турар оран-савазының дээрвиинде болгаш ханаларында кара ыш, садыг ишти хирлиг, барааннарны аай-баш чок чыып каан болган. "Ажилдап турар оран-саванарны хуужудуп алгаш, таптыг септеп-селип алзыңарза. Чоок-кавы девискээрлериниң богун чүге аштап-арыглап албас силер?" — деп, Дарга айтырган. Садыгжы чүгле бараан садып турарын, өске айтырыгларны ооң ээлери шиит-пирлээр дээрзин чугаалаан.

Ол аразында садыгже бир хер-рээжен кижжи кирип келгеш, Шол-бан Валерьевичтен хууда айтырыг салып болур бе дээрзин айтырган. Надежда Львова Тываже Хаба-ровск крайдан көжүп келгеш, Ша-гаан-Арыг школазында ажилдай берген. Барык алды чыл дургу-зунда тус чер чагыргазындан бол-

гаш школа удуртукчуларындан орукка чоруур "сонгу чүк" чи-гелдизин ап чадап турарынга хо-мудаан. Хабаровск, Петропав-ловск-Камчаткага четкеш келген, а чигелде акшазын ам-даа ап чадап каан.

Садыгның эргининиң кырынга үнүп кээр, бөлүк херээженнер ону долганып келген. База-ла де-ги "Хүнчүгеш" уруглар садының ажилчыннары, кижизидикчи баш-кылары болган. Үш ай дургузунда акша-шалың албайн бергедеп турарын олар Даргага чугаалаан. Айда 4-6 муң шалыңныг улуска үш ай дургузунда шалың бербеске, канчал амыдыраарыл дээрзин мурнун былаажып айтырганнар.

Шолбан Валерьевич тус чер-ниң эрге-чагыргалары чондан хо-рук чоруп турарын, чонга кандыг-даа тайылбыр кылбайн турарынга элдепсинген. Шагаан-Арыгның хөгжүлдө-сайзыралыңче Тыва Республиканың Чазак улуг кичээ-гейни салып, хөй акша-төгерики үндүрүп берип турар. Хөй квар-тиралыг бажыңнарны тудуп, эштер бассейни болгаш бут бөмбүү ой-наар шөлдү тудуп берип, кожуун-нун сумуларында школаларны сеп-теп-селип берип турар. Удавас чаа спорт залын база уругларның уран чүүл школазының тудуун ту-дарын планнап турарын Шолбан Валерьевич салаа басып санавы-шаан, Чазак ол хире кызып турар, а муниципалитет Чазактың иде-гелин бадыйкавайн турарын айтыган.

Улуг-Хем кожууннун админис-трация активиниң хуралынга Шол-бан Валерьевич ажил-агыжы эвес удуртукчуларның хайы-биле чон түрөп турарын шыңгызы-биле буруу шапкан. Ындыг ажил-агыжы эвес удуртукчуларның хо-лунга чаа социал объектилерниң

тудуу кирер дээрзинге чөпшээ-решпезин сагындырган. Чурттакчы чоннун бүгү хомудалдарын айты-пышаан, хоорайда ээ чогуң Шол-бан Валерьевич бадыйкаан. "Ша-гаан-Арыгның мэри турган Шол-бан Бойбу билдиришкин бижээш ажилдан хостаарын дилээн. Ооң орнунга Шолбан Валерьевич Бо-рис Изотовту сүмелзээн болгаш хоорайның төлээлекчилер хура-лынга ооң кандидатуразын сайга-рып көөрүн дилээн. Борис Изотов Шагаан-Арыгга төртүтүнген. Хөй чылдар дургузунда чылыг-энер-гетика адырынга ажилдап келген болгаш хоорайның бүгү "аарыг" точкаларын эки билер дээрзин Дарга тайылбырлаан.

Тывада үлгерлиг муниципали-теттер бар. Моон сонгаар чүгле чедишкенин ажилдап турар муниципалитеттерни ТР-ниң Чазак деткир дээрзин Ш.В.Кара-оол сагындырган. Федералдыг чазак болгаш партияның ачызында регион эвээш эвес акша-хөреңгини өөредилге болгаш кадык камга-лалы, чаа спорт тудуглары болгаш автоорук септелгезинче үндүрүп турарын премьер сагындырган.

Өвүр кожууннун чаа удуртул-газының ажилын Шолбан Валерь-евич мактаан. А чоокта чаа Тере-Хөл кожууннун удуртулгазының ажи-лын ол шүгүмчүлзээн. Кунгуртугга четкеш, ында аар өртектиг дизель-генераторларның шуптузу үрелик болганын Дарга кайгап ханмаан.

Июль айда эрткен Чазак хүнне-риниң соонда Кызыл кожуун муни-ципалитетиниң баштыңы Виталий Чихачев ажилындан дүшкен. Ону ажилындан халаанының бир кол чылдагааны — Кызыл кожууннун хир-бокка алзы бергени болган.

Виталий ШАЙФУЛИННИҢ тырттырган чуруктары.

ТЫВАНЫҢ ЧУРТАКЧЫ- ЛАРЫНГА БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Дмитрий Медведев биле Владимир Путин Чоннун чаңгыс деми-ниң хүнү-биле Тыва-ның чурттакчыларынга байыр чедиргеннер.

Россия Федерациязының Президентизи Дмитрий Медве-девин болгаш Россияның Чазак-ның Даргазы Владимир Путин-ниң байыр чедиришкининде мынчаар бижээн:

"Хүндүлүг Шолбан Валерье-вич! Чоннун чаңгыс деминиң хүнү-биле Силерге болаш хөй националдыг Тыва Республи-каның чурттакчыларынга ба-йыр чедирип тур бис. Чоннун чаңгыс деми болгаш Ада-чурт-туң хосталгазы болгаш ха-маарышпас чоруу дээш ниити, улуг сорулгаларны долгандыр чоннун демнежилгезиниң бол-гаш сырый каттыжышкы-нының чаңчылдары Россияга кезээде быжыг болуп келген. Ооң дайынчы тиилелгелеринге болгаш күш-ажылчы чедиш-киннеринге төөгүлүг арыннар-ны ажыткан шынчы оолда-рынга хөй-хөй салгалдар чор-гаарларын эргелиглер. Боду-вустун өндүр улуг тиилелге-виске кезээде төлөптүг болуп, Ада-чуртка, ооң келир үезинге шынчы бараан болур ужурлуг бис. Силерге чедишкенин, кадыкшылды, бүгү-ле эки чүүлдерни күзөдүбис!"

Байырлыг телеграммаларны РФ-тиң Президентизиниң Адми-нистрациязының удуртукчузу С.Нарышкин, Россияның Чазак-ның Даргазының ораакчызы В.Володин, Москваның мэри С.Собянин, РФ-тиң Президенти-зиниң чанында чаштарның эргелериниң талазы-биле төлээ Павел Астахов, Балыктаашкын талазы-биле федералдыг аген-тиледин удуртукчузу А.Край-ний, Суг курлавырларының фе-дералдыг агентилелин удур-тукчузу М.Селиверстова, РФ-тиң Күрдума депутаты Л.Шойгу, Федералдыг орук агентилелин удуртукчузу Чабунин, Россия Фе-дерациязының Пенсия фонду-зунун баштаар чериниң даргазы Дроздов, Федерация Чөвүлели-ниң кежигүнү А. Пиманов, РФ-тиң Күрүне Думазының Даргазы-ның ораакчызы С. Журова, РФ-тиң Социал камгаладылга фондузунун даргазы Афанасьев болгаш өскелер-даа чоруткан. Ол ышкак Россия Федерациязының субъектилериниң удуртукчулары база байыр чедирген болгаш чедишкенин күзээнер.

АНЫЯКТАР — КЕЛИР ҮЕВИС

Дүүн, ноябрьның 7-де, республика Баштыңы Ш.В.Кара-оол Аныяктар чазаның кежигүннери-биле ужуражылганы эрттирген. Аңаа ТР-ниң аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле сайыды Уран-кыс Ондар база киришкен. Ужуражылганы Аныяктар чазаның даргазы Буян Сарыглар ажиткаш, кылып чоруткан ажилдарының допчу илеткелин кылган.

Бо хүнде ажилдап турар чаа Аныяктар чазы 2011 чылдың апрельден эгелеп бодунуң ажил-чорудулгазын эгелзэн. Чүнүң-даа мурнунда аныяктарның хамааты идепкейжи чоруун бедидер сорулганы салып алган ажилдап турарын Буян Сарыглар илеткелиниң эгезинде демдеглээн. Аныяктар чазы Интернетте бодунуң тускай сайтызын ачыдып алган болгаш дораан 7 муң ажыг номчукчулар-лыг апарган. "Информ волна" деп солунну үндүрүп эгелзэн. Ол айда бир катап үнер. Аңаа ай дургузунда кылып чоруткан ажилдарын аныяктар парлап турар: чүнү кылганы, кандыг бергелер таваржып турары база ам кылып чорудар ажилдарының планын солунунга чырыдып турар. Б. Сарыглар кылдынган ажилдарының дугайында чугаалап тура, аныяктар даргазы амыдыралдың кадык-чаагай овор-хевири, биче сайгарлыкчы чорук, волонтерлар ажилы болгаш экологияга хамаарышкан акцияларны онзалап демдеглээн. Ылаңгыя

Национал паркта арыкты, Хадың хөлдүң болгаш Енисей хемниң эрини дургаар арыглаашкын ашталга ажилдарын демни-биле организаастаанын демдеглээн.

Буян Сарыглар чоокта чаа эрткен Россияның регионнарының Аныяктар ассоциациязының ажилына киришкен келген. Ук хуралга нийтизи-биле Россияның аныяктар организациялары хөглээшкын хемчеглерин калбаа-биле эрттирери-биле кызыгаарлан-мышаан, эң-не кол айтырыглар — аныяктарның ажил-биле хандырылганы болгаш чурттаар оран-сава айтырыын шиитпирлээрин кичээнге албайн турары шүгүмчүлелге таварышканын чугаалааш, ол талазы-биле кандыг ажил кылза чогуурун сүмелешкен. Күш-ажыл олуттар ярмарказын организаастаан соонда, 83 ажил берикчилери аныяктарга сүмелери берген. 165 аныяк кижилер көдээже ажилдап чоруурунга беле-нин илеткээн. ТР-ниң Аныяктар херектериниң болгаш спорт тала-

зы-биле яамызы улуг деткимчени көргүзүп турарын, Аныяктар чазаның хуралдаар оран-саваны аңгылап бергенин демдеглээн. Кожууннар аразының аныяктар ассоциациязын тургускан. Оң даргазынга Сылдыс Ондарны томуйлаан.

Чурттаар оран-сава талазы-биле дээди өөрөдиге черлериниң кызыл дипломнуң доозукчуларына "4 x 4" төлевилелдин концепциязын тургускан: ажил-биле хандырылга, чурттаар оран-сава, спорт, культура — мурнады көрүп, шиитпирлээр кол айтырыглары ол. Ону амыдыралга боттандыра-биле ажилчы бөлүктөрни тургузар, төлевилелдин Програма-зының презентациязын болгаш сайгарылганын кылыры, эгелекчи бөлүктүң штавын тургузары дээш өске-даа хемчеглер көрдүнгөн. Чурттаар оран-сава талазы-биле аныяктарның дачалар эштежил-гезин тургузар. Бо хүннерде ол талазы-биле тускай комиссия ажилдап турар. Культура талазы-биле аныяктарның чогадыкчы конкурзу эрттирерин планна-нын Буян Сарыглар илеткээн.

ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оол аныяктарны бүгү талазы-биле деткип турарын демдег-левишаан, Чазак кежигүннери биле Аныяктар чазаның кежигүннери суббота-ларда кожууннарже үнүүшкүннерни кады чорудуп эгелээрин сүмелзэн болгаш ав-

тотранспорт-биле хандыра-рын аазаан. Аныяктар солун үндүрүп алганын база ол деткип, оң үнер хүннерин немээрин сүмелзэн. Республиканың чурттакчы чонунуң үштүң бири аныяктар болганда, ол канчаар-даа аажок улуг күш-түр дээрзин онзалап демдег-левишаан, кадрлар айтырынга доктааган. Бо хүннерде эң-не идепкейжи аныяктарны дилеп тывар ажил чоруп турар. Ылаңгыя энергетика талазы-биле кадрлар айтыры аажык артпышаан. Электри чет-килеринге ажилдап турган инженерлеривис колдуу республи-кадан дашкаар кээп ажилдап турган кижилер болуп турар. Орук ажил-агы, аэропорт тудуу, демир-орук тудуу, аныяктарның чурттаар оран-сава айтыры дээш, хөй айтырыгларга хамаарыштыр Шолбан Валерьевич бодалдарын үлешкен. Аныяктарга чурттаар оран-сава тудуп алырынга чээли акша (ипотека) айтыры чылбайн турарын айтып, ону Аныяктар чазы кичээнге алырын сүмел-зэн. Аныяк тускай эртемниглерге деткимче акшазын, нормативтиг эрге-хоойлу айтырын контрольга алырын Дарга дааскан. Шиитпир-лээр айтырыглар хөй, ынчалза-даа ажилды уламчылаар, ара соксап черле болбазын чагаан.

Интернет болгаш чамдык сарыг солуннар дамчыштыр шүгүмчү-лээшкынден эрткеш, нүгүлдээшкын чоруп турарын, ажилды кылып

турар улусту карартыр сорулгалы адааргак сеткил эскертинип турарын Ш.В.Кара-оол айтыкан. Амыдыралда орта чүнү-даа кыл-байн чыткаш, карартыр шүгүмчү-лээри чаржынчыг чорук-тур. Амыдыралга бодунарның туружу-нары тып, бодалдарынары солун-арына илередип билер болуп ужурулгусилер дээрзин Шолбан Валерьевич демдеглээн.

Бүдүн чуртта улуг өскерлиш-кинер, оң иштинде эрге-чагыр-гада өскерилгелер болуп турарын аныяктар эскерип турары чугаа-жок. Соңгулдалар кампаниязы эгелзэн. Херек кырында ажилдар-ны барымдаалап, чон шилиш-кини кылып болгай. Соңгулдаларга идепкейлиг кижиринде келир үеде амыдырал-чуртталга-выстың чаагай чоруу дорту-биле хамааржыр. Соңгулдалар демни-эртсин дээш бүгү күжүвүстү бээр ужурулгусилер. Аныяктар — келир-үевис силер. Кандыг салгалды арт-тырып каарывыстан, чуртувусту келир үеде хамааржыр. Нийтиле-ливис бир демниг болуп, Күрүне-Думазынга депутаттыг болурун чедип алыр дээш ажилдаар апар-бис. Ынчангаш суббота-ларда кожууннарже кады үнүүшкүн-нерже аныяктарны Чазак Даргазы кыйгырган.

Светлана БАЛЧЫР.

Чингис СААЯНЫҢ тырттыр-ган чуруктары.

«Аныяк камгалакчы»

БАШТАЙГЫ ДАҢГЫРАК БАЙЫРЛАЛЫ

Эрткен неделяда "Аныяк камгалакчы" кадет класстың өөреникчилери даңгырак хүлээп алышкынының байырлалын эрттирген.

Кайы-даа шагда кадет клас-тар болгаш корпусстар чуртунуң езулуг патриоттарын, шынчы ха-маатыларын, дайынчы ат-алдар болгаш бедик сагылга-чурумга кижизиттинген салгалдарны кижизидип келген. Россияга күрүнениң патриоттуг кижизидилгениң эгезин 300 чыл бурунгаар Петр I салган. Өөрөдиге системазы канчаар-даа өскерлип келзе, оң кол сорулгазы чаңгыс — чер чуртунга бердинген кижилерни кижизидери. 1732 чылда Санкт-Пете-бургка Россияның бирги кадет корпусу ажиттыгын.

Тывага бирги кадет класс

2000-2001 өөрөдиге чылында ажиттыгын. Ам ол баштайгы ка-дет класс 11 чыл болуп турар.

Кадет класстың доозукчулары чурттуң аңгы-аңгы өөрөдиге черлеринче кирип ап турар: Өртке удур дээди училище (Иркутск), Россияның ОБЯ-ның Хамааты камгалалының академиязы болгаш Федералдыг айыл чок чорук албанының академиязы (Москва), Күрүне албанының Сибирь ака-демиязы, экономика-юридиктиг институт (Новосибирск), юридиктиг академия (Саратов), Байкалдың экономика болгаш эрге-хоойлунуң күрүне университети (Иркутск),

аэрокосмиктиг академия (Крас-ноярск), Полицияның дээди шко-лазы (Красноярск).

Бо чылын кадет класстың доо-зукчузу шылгалдаларны төлөтти-биле эрткеш, ОБЯ-ның хамааты камгалалының академиязынче кирип алган.

Кадет класстарның өөреникчи-лери ниити билиг эртемнеринден аңгыда айыл чок чоруктун үндө-зиннерин билип ап, келир үеде кам-галакчының мергежилин шилип алыр аргалыг. Аныяк камгалак-чылар хову лагеринге (Элегес-Ак-сы, Чагытай) практиктиг хемчеглер-ни эртип турар. Камгалакчының мергежилин шилип албаа-даа, амыдыралга ол бүгү кымга-даа ажыктыг дээрзи билдингир.

Бистиң кор-

АЖЫЛ-ХЕРЕКЧИ УЖУРАЖЫЛГАНЫҢ ТҮҢНЕЛИНДЕ...

Россия Федерациясының Президентизи Дмитрий Медведев болгаш Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолдун аразында Тывада салбыры — Хакасияда «Сибирьның магистраль электри четки-тери» бүүдүрүлгезинин эргелелинде хамааржыр электри хандырылганын объектилеринде септелге ажылдары шудургу чоруп эгелзэн.

2011 чылдың март айда Хакасияга болган ажылга үезинде Шолбан Кара-оол Президентизинге регионда энергия үнүм чедишпезинин дугайында чидиг арылгалары база оларны шийтпирлээр аар дугайында чугаалап, оон иштинде бералдыг четкилер компаниязының алында көрдүнген Тываның электри

четкилерин чаартыр ажылды дүргедерин онзалал айыткан. Оон түннелинде «ФСК ЕЭС» бодунун инвестиция планнарын эде көрүп, Ак-Довурак хоорайда дузалал станциязының септелгезин шуудадып, ол ышкыш бо чылдың апрель айда Кызыл — Чадаана ЛЭП тудуун эгелей берген. 2011 чылдың ноябрь 3-те Ак-Довурак хоорайның 1970

чылда-ла ажылгалче кириген 220 кВ дузалал станциязының ийги синхроннуг компенсаторнун капитал септелгези доозулган. Оон доктаамал ажылындан Ак-Довурак, Чадаана хоорайларның база чоогунда кожууннарның 30 муң чурттакчыларын болгаш «Тыва даг-дугу» комбинадын шынарлыг электри-биле хандырыы хамааржыр. Сибирьде МЭС бүүдүрүлгезинин айтып турары-биле алырга, дузалал станцияның улуг септелгезинин түннелинде Тываның 300 муң ажыг кижиден хөй чурттакчылыг девискээрлеринге электри хандырылганы шынарлыг болгаш бүүрүлдиг болуп, Моол күрүнезин таварыштыр энергия дамчыдылганын таарымчалыг байдалды

тургузар. Синхроннуг компенсатор дээрге электри четкилеринин күжүн таарыштыр тудар, узадыр шөйүлгөн электри дамчыдар шугумнарга чидиргилерни эвээжедир, оларның эрттирер шыдалын бедидер база энергия системаларының быжыг, доктаамал ажылдарына дузалыг херексел. Ак-Довурак хоорайның дузалал станциясында 15 МВА күчүлүг ийи синхроннуг компенсаторну септээш, салган. Бирээзин бо чылдың апрель айда, а ийи дугаарын октябрьда септеп доосканы ол. Септелге ажылдары Федералдыг четки компаниязының инвестиция болгаш тускай сорулгалыг программаларының ачызында херек кырында боттанган. Программаның иштинде дузалал станцияларының чугула дериг-херекселдерин, электри дамчыдар шугумнарның кезектерин катап чаартыры болгаш солуру көрдүнген. ТР-ниң албан-езуунун сайтызындан.

Чоннун чаңгыс деминин хүнүнде

«ХЛЕБ-ТАРАА — хуулгаазын сен»

Чоннун чаңгыс деминин байырлал хүннери сагыш-еткилден дыштанып алырының онзагай хүннери болганын база катап айтып каалы. Байырлал емчеглеринин бирээзи «Хлеб — черден хуулгаазын» деп хемчег ноябрь 4-те Арат шөлүнге арат чонну ыып, сонуургалды болдурган.

Чаа Тывада чурттап турар чаңгыс чоннар хлебтин нацио-хевирлерин хөйге, чонга шытырганы солун. А ук хлеб аралының кол-ла сорулгазы быжырының утундуруп бар ир езу-чаңчылдарын катап эге-и, езулуг хлебтин амданын ачедирип тайылбырлаары база е кол чүве тус чернин хлеб ырыкчылары болур сайгар-ыларның бүүдүрүп турар про-иязының шынарын бедидип, болгаш булочка кылыг-ла-ың санын көвүдөдип, арга-кулга солчулганын чорудары ан.

К хемчегинин эрттирикчи Кы-дың мэриязының культура ртаментизинге боттарының бир күзелин илереткен чагыг-ы улуг, биче бүүдүрүлгелер, ырынарынга ынак, холу чем-деп санаттынар кижилер база ген. Ол дээрге Кызылдың хлеб йнады, ниитинин чемненилге рүлгелери «Пышка», «Сласте-«Эдем», Экономика болгаш хоойлу техникуму, чоокта чаа-дугаар профессионал училище ан ам тудуг техникуму, Тывада тап турар армян, грузин, азерб-жан, кыргыз диаспораларның айыралдыг төлээлери дээш, лер-даа-дыр. Байырлал хем-ери база чергелештир чоруп р болгаш дыштанып келген чон -биле кээп сонуургал көрзүн ш хлеб байырлалының кир-илери боттарының быжырганы е чайнаан кызыл-хүрөң хлеб-инден эгелзээш, боорзак, боова, каравайлар, армян пирог, аин пампушка, оливкалыг нцуз батон, кыргыз чак-пак, бу-аларның, лаваштарның каш ян-ын делгей салыпканы бир-ле ыгай чытты эккеп турду. Чаа бы-ган хлебтин чыды кандыг ийик! Тыва Республиканың Чазааның газы Ш. Кара-оол, оон оралак-ы А. Монгал, Кызыл хоорайның и В. Ховалыг конкурстун кир-чилери-биле ужуражып, чернин гаазыны болур хлеб-тарааның янзы хевирлерин сонуургал, бүүдүрүлгезинин дугайында аларны база чорутканы ону баа-биле чонга садарынга биче рүүлгелерни чүге ажыдып бол-ыл дээн хевирлиг санал-онал-ны киригени ажыл-агыйжы а болган деп болур.

Кыргыз чоннун каш янзы хлеб ыгларын көргөш, Чазак Дарга-

зы Ш. Кара-оол хууда сайгарлыкчы Р. Айдыхалтыновтан: «Силернин бо бүүдүргөн продукцияңарны кайыын садып ап болур ирги?» — деп сонуургаарга: «Амдыызында ол дугайын боданмадымыс» — деп харыы дыңнааш: «Мынча хөй онзагай продукцияны садып-саарар тускай садыг точказын ажыдарын сүмелеп тур мен» — деп саналды киригени сайгарлыкчының хей-аьдын чүглендирпкени чугаажок. Шынап-ла, сонуургаан кижилер ону хүннүн-не садып ап, чемге ажыглап турар болза, сайгарлыкчының бурунгаар депширинге ол улуг дөгүм-дүр.

Армян диаспораның төлээлери лаваш биле пирогтарындан аңгыда, боттарының күрүнезинин тугун база көргүзөргө, Ш. Кара-оол: «Шын-дыр, силер төрзөн чуртуңарның езулуг патриоттары-дыр силер, ын-чангаш чуртуңар дээш чоргааралды мында мынчаар илереткениңер онза-дыр» — деп, демдеглзэн.

Хөй-ле киржикчилернин аразындан уругларның Н. Крупская аттыг библиотеказының коллекти-винин делгзэн «Дайынның хлеви» деп адаттыгын столдарынга хүн-дүлүг аалчылар элзэн «саадапкан». Кадыг-дошкун дайын чылдарында фронт шөлүнге-даа, тылга-даа, бүүззөлөг-даа, концлагерьге-даа кандыг холуксаалыг хлебтерни бы-жырып турганын библиотеканың ажылдакчылары номнардан ном-чуп, рецептилерин тыпкаш, делгеп салганы кымның-даа сеткил-хөөнүн анаа эрттирбзэн боор. Эрги солун-нарны чадыг кылдыр чаткан стол-дарда туттурганнарны, шериглерни чемгерип турганы хөй кезинде сиген холаан хлеб, морковьтук,

кукурузалыг, картофельдиг, оодур-балыг ол үениң нормазы хире кыл-дыр кескилзэн хлебтерни көрүп болур. Чамдык таварылгаларда хырбаны база хлебке холуп турган, ынчалза-даа ону бистер кылба-дымыс» — деп, тайылбырны чору-дуп турду. Чазак Даргазы библио-тека ажылдакчыларының чогаа-дыкчы, тывынгыр чоруун үнелеп: «Сеткилдерге дээптер сактыыш-кынның кичээлин бөгүн мынчаар эрттиргениңер дээш четтирдивис. Бистиң адаларымыс болгаш кырган-ачаларымыс ындыг берге оруктар-ны, аар түрегелди эртип чорааш, Улуг чурт Россияны дайын чылда-рында кадагалап арттырган-дыр, ол дээш оларга мөгейип, сактыыш-

кынны мындыг хевирлерге-даа эрттирип чорууру чугула» — деп, чагаан.

Хлеб комбинадының, «Эдем-нин», «Сластенаның» чанында садып алыкчылар-ла хөй. Бодунун бүүдүрүлгезинин продукциязын Чазак кежигүннери улуг сонуургал-биле сайгаржып турарын көргөш, сайгарлыкчы Мансур Рамазанов: «Пушкин кудумчузунда 67 дугаар» деп адреске чедип кээп, бистен эң-не чагай, эң-не онзагай кылыг-ларны садып ап болур силер. Ассортиментивис элбек, барык-ла 200 ажыг кылыглар, чагылгарны база хүлээп ап турар бис» — деп, чалады. Шынап-ла, «эдемчилер-нин» торттарының, пирожноеле-

ринин амданнарын кызылчылар-даа, найысылалдың аалчылары-даа эки билир деп бодаар мен. Бодум база бо удаада уругларым өөртүрү-биле торт садып алгаш, амырап чандым.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы С. Тен бодунун төрзөн болгаш орус дылдарга байырлалдың киржикчилеринге байыр чедирип чүве чугаалааш: «Бо хүн бүгү Россияда демдеглеп эрт-тирип турар байырлалымыстың кол утказы — чоннарның дем каттыш-тырылганы. Бистиң Тывавыста аңгы-аңгы нацияларның 100 ажыг төлээлери эптиг, найыралдыг, бил-чилгелиг чурттап, боттарының езу-чаңчылдарын, ужурларын өске-лерге сонуургадып эрттирип, чурт-тап чорууру кол байлаавыс ол-дур» — деп, демдеглзэни кончуг шын. Чүгле байырлал хүнүнде эртен хлеб-тарааның хуулгаазын байыр-лалы — оон бир херечизи. Ынчан-гаш «Россия биле Тываның каттыш-канының 100 чыл база Кызыл хоо-райның юбилейлиг байырлалына чедир бо онзагай байырлалды чылдың-на эрттирип турар» — деп онзагай шийтпирин хүлээп ал-дыңганы хлеб-байырлалының эки эрткениниң болгаш салдыгын сорулгаларның боттанганының бир кол бадыткалы.

Айлаң МОНГУШ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттыр-ган чуруктары.

Кыргыз чоннун каш янзы солун чем кылыглары.

Өг-бүлө болгаш ниитилел

"БРИЛЛИАНТ" КУДАГА ЧЕДИР...

Тываның күрүне университетинин төөгү факультетинге ооң мурнунда болуп көрбээн болушкуну байырлап эрттирген. Ук факультеттин башкылары Владимир Иванович биле Галина Александровна Забелиннер өгленишкенден бээр 50 чыл болган "алдын" кудазын боттарының ажилдап турары коллективи, студентилери-биле демдеглээн. Эге баштай байырлалдың "буруулуг" кижилери-биле таныштырайн.

Владимир Иванович Забелин Челябинск облазының Кожарск районунга геолог өг-бүлөгө төрүттүнген. Ол Свердловск хоорайның даг ажил-агый институтунун геология факультетин дооскаш, 1961 чылда Тываже ажилдап чедип келген. Бистиң республикага геология шинчилел экспедициязынга 28 чылдың дургузунда ажилдап келген, геология-минералогия эртемнеринин кандидаты, биология эртемнеринин доктору. Владимир Иванович — Россияның Эртемнер академиязының Сибирьде салбырының Бойдус курлавырларын шингээди алырының комплекстиг Тыва институтунун геозология лабораториязының мурнакчы эртем ажилдакчызы, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, хөй-хөй орден-медалдарының болгаш күрүне шаңналдарының эдилекчизи.

Ооң өөнүң ишти Галина Александровна Забелина Улуг-Хем кожуунун Чааты сумузунга төрүттүнген. Ачазы тыва, а авазы орус. Ынчалза-даа авазын тыва өг-бүлө өстүрүп каан. Галина Александровна Тываның көдээ ажил-агый институтун дооскаш, Кызылдың башкы институтунун история-филология факультетин дооскан. Ол бодунуң ажилчы базымнарын Хову-Аксы школазынга орус дыл, литература башкызындан эгелээн. Тываның эртем-шинчилел институтунга эртем ажилдакчызы болуп ажилдааш, 1977 чылда кандидат диссертациязын камгалап алган. 1984 чылдан эгелеп, Тываның күрүне университетинде башкы, доцент болуп ажилдап чоруур. Галина Александровна — Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажилдакчызы, күш-ажылдың хоочуну.

Забелиннер 1960 чылда Тес-Хем кожуунун Ак-Эрик суурунга бир дугаар ужуражып, танышканнар. Ынчан олар кайызы-даа студентилер. Ол үеде башкыларның чедишпес турганы-биле, үстүкү курстарның студентилерин суурларже башкы кылдыр ажилдадып чорудуптар турган. Шак ынчалдыр Галина Забелина Ак-Эрик суурга чүгле башкылап эвес, а өөредилге талазы-биле эргелекчилеп ажилдай берген.

Аныяк студент Владимир Забелин практиказының соонда төрээн хоорайынче чана берген. А кажан, каяа ажилдаар деп айтырыг тургустунуп келирге, ол боданмайн-даа Тываны шилип алган. Ынчанмайн канчаар, ол чараш оранда ооң ынакшааны кыс артып калган болгай.

Забелиннер ийи кысты өстүрүп, кижизиткен. Олар ам 4 уйнуктарының кырган-авазы, кырган-ачазы. Улуг уруу Дина Ленинградтың эмчи институтун дооскан. Амгы үеде ол Россияның Онза байдалдар яамызының Айыыл-халаптар медицинасында ажилдап чоруур.

Ооң өөнүң ээзи Сыржен Черногорск чурттуг. Ол — суднолар септээринин талазы-биле специалист. Амгы үеде Москвада "Алисон" швейцар компанияда теплоэлектростанция тудуунун талазы-биле ажилдап турар. Олар ийи уруглуг. Улуг уруу Москваның күрүне университетинин доозукчузу. Москваның садыг фирмасында мода индустриязының менеджери болуп ажилдап чоруур. Бичии уруу — өөреникчи.

Забелиннеринин хеймер кызы Надежда ТывКУ-нун филология факультетин дооскан. Ол Югославияда чурттап, сайгарлыкчы ажил-херек талазы-биле ажилдап чоруур. Ооң өөнүң ээзи Джорджи — адвокат. Улуг оглу Душан — юридиктиг факультеттин

Забелиннер — «алдын» кудазының байырлалында.

нышкан. Ам олар 2011 чылдың ноябрь 3-те база-ла бот-боттарынга берген ынчангы даңгыраан, девиденчик үелерин, кады чурттап эрткен өөрүшкүлүг, аас-кежиктиг чылдарын сактып, холдарындан так четтинчипкен турлар.

Наталья Кыргыс "алдын" куда-ның бадыланыштырылганын езулалын кылгаш, хүндүлүг юбилярлардан айтырды: "Владимир

зук сөс алган. Ол, 50 чылдың нүүрүн көрүп, "алдын" кудага чедир чурттап, аныяк-өскенге канчаар-даа аажок үлегер-чижек болуп чорууру дээш, юбилярларга четтиргенин илереткен. Ол ышкаш Галина Мунзук 60 чыл кады чурттап келген бодунуң ада-иезин сактып, өг-бүлөгө узун назынны, кадыкшылды күзеди.

Кызыл хоорайның мэринин со-

Студентилер хүндүлүг башкыларынга байыр чедирген.

студентизи. Хеймер оглун кырган-ачазынга тураскаадып адап алганнар. Ооң адын Владимир Забелин дээр (сөөлгү ажык үжүктөрүн узадыр адаар), а фамилиязы Милич. Ол дылдар өөрениринге салым-чаянныг болган. Амгы үеде Оксфорд университетинин дылдар факультетинин студентизи.

Мындыг аас-кежиктиг, найыралдыг, буянын, чараш өг-бүлө четтинчип алгаш, кирип кээрге, олурганнар бут кырынга туруп, диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткуп алды. Владимир Ивановичинин-даа, Галина Александровнаның-даа арын-шырайында өөрүшкү чайнаан, оларны чылыг-чымчаа-биле уткуп, хүлээп ап турарынга четтиргенин илередип, мөгейип кагды. Кызыл хоорайның ХБАБ органының кол специалисти Наталья Кыргыс биле мурнакчы специалист Оксана Никитина "аныяк" өг-бүлени чалай берди. Талтыг-ла 50 чыл бурунгаар 1961 чылдың октябрь 10-да аныяк Забелиннер өг-бүлө тудуп, бадыла-

Иванович өөңер иштинге 50 чыл бурунгаар дег ынак хевээр силер бе?". Ол боданмайн-даа "Ийе" — деп, ытыктыр чугаалаптарга, залда адыш часкаашкыннары диңмиттели берди. Галина Александровнадан ол-ла айтырыгны салырга, база-ла чөпшээрешти. Мынча чыл эгин кожа чурттап, өөрүшкү-мунгаралды дегге үлежип, ажы-төлүн кижизидип келген ада-иениң бот-боттарынга ынакшылы, изиг күзели ам-даа хевээр дээрзи оларның көрүштеринден-не илдең болду. Өг-бүлениң эр ээзинге "алдын" куданың шынзылганын тывыскаш, олар республиканың "хүндүлүг юбилярларының" санынче кирген дээрзин дыңнатты. Чайырлап каан юбилейлиг медальдарны "аныяктарга" кедиргеш, ынакшылдың, бүзүрелдин демдээ алдын билзектерни солустурган. Бот-боттарынга байыр чедирерин дилээрге, Владимир Иванович өөнүң иштин камныг чыттап кагды.

Хүндүлүг өг-бүлөгө байыр чедирери-биле сенатор Галина Мун-

циал политика талазы-биле ора-лакчызы Людмила Волгина, ТКУ-нун ректору Сергей Ондар, депутат, төөгү эртемнеринин доктору, профессор Зоя Доржу, "Чаңгыс демниг Россия" политиктиг партияның тыва салбырының төлээлери дээш, оон-даа өскелер хүндүлүг өг-бүлөгө сеткилинин ханызындан байыр чедирген.

Өг-бүлениң чаа таныжып турган, аныяк чылдарын ээлдирип, сагындырары-биле Ак-Эрик суур чурттуг Начын болгаш Айчак — студентилер, боттарының суурунун дугайында чараш ырыны бараалгатканы онзагай.

Бо кайгамчыктыг, ховар өг-бүлөгө байыр чедирип, бриллиант кудага чедир болгаш оон-даа хөй чылдарның дургузунда ажы-төлүн, төрөл-чонун өөртүп чоруурун чүректин ханызындан күзеп каалыңар!

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырды.

БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ КҮШТЕЛДИРЕР

Байырлалдың дыштаныр хүнеринде боттарының девискээлдеринге корум-чурумну тудар талазы-биле ажилды күштелдирерин Тываның Баштыңы Шолба Кара-оол муниципалитеттерини удуртукчуларындан негээн.

Ындыг хемчег алырынга чыдагаан болза, ноябрь 4-те Эрэн кожуунга чүк сөөртүр машиналарын бергени, ооң түннелин 13 болгаш 11 харлыг бичии уруларның амы-тынындан чарылган болур.

Эрге-чагырганың төлээлерин байырлал хүнү кандыг-даа дыштаныр хүн болбас, харын-даа республиканың девискээринге болушкуннар дээш ийи катап бедхарысалга болгаш чүк бол дээрзин Тываның Баштыңы ба-катап сагындырган. Муниципалитеттерини удуртукчулары чүгү тайылбыр ажилын кылып чоруду эвес, берге черлерин эки биле айыыл-халаптарны чайладып ша-даар болур ужурулуглар. Бир эв муниципалитеттер удуртукчулар боттарының чаңгыс чер-чурттулары дээш, шынап-ла, сагыш чов-чоруур болза, бо шийтпирлеттин болур айтырыг-дыр.

Тываның ОШАЧКИ-нин дыңна-канын езугаар алырга, автомобиль озал-ондаа ол хүн Эрэн суурда 19 километр черде турар Орта Тараа деп черге болган. Үжү улус, бежи — чаштар сес киж олурган "ГАЗ-53" автомобиль кыдыр черни өрү үнүп орган, дамчыдылга коробказының үрелик чорундан, ол тайгыр оруктап дедиленип баткаш, аңдарылган. Чүмашиназы хаяга барып үскенин түннелинде кузову-биле аңаа чораш бичии кижини базыпкан. Оо түннелинде 13 харлыг бол биле 1 харлыг кыс уруг амы-тынында чарылган, 14 харлыг, балыгларга уругну эмнелгеге эккелген. Оо аңгыда аңаа когаараан дөрт кижин база кожуунун төп эмнелгезин чыттырган. Олар дээрже чолаачы ооң өөнүң ишти болгаш кабина иштинге чораан үш бичии уруглар-дыр.

Бо айыыл-халап чолаачының орук шимчээшкининин элээн каш дүрүмнерин сагываанындан болган дээрзин баш удур кириген ме-дээде дыңнадып турар. Орук-транспорт озал-ондааның фактызынга истелгени Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-ның истелге эргелеп чорудуп турар.

ТР-ниң албан-езуунун сайтызындан.

ШЫНЗЫЛГА АЛЫР ДИЗЕ...

Өг-бүлө составының дугайында шынзылганы Кызыл хоорайның мэриязынга тывыскаш апарган.

Муниципалдыг чуртталга фондусунун, муниципалдыг общестииелеринин, а ол ышкаш хуу бажынарның чурттакчылары өг-бүлө составының дугайында шынзылгаларны бо чылдың ноябрь 7-ден эгелээш Кызыл хоорайның мэриязының Социал политика департаментинден алып апарган, оон адреси: Кочетов кудумчузу, бажың 29, кабинет 103. Хөй квартиралыг бажыңнарда чурттап турар кижилер ындыг шынзылганы чуртталга бажыңнарының ээлериин эштежилгелеринден, чуртталга-тудуг кооперативтеринден болгаш ол бажыңнар дээш харысалгалыг эргелеп-башкарылга организацияларындан алып.

Шынзылганы алырда, билдинишкин ээзинин болгаш оон өг-бүлөзинин кижигүннеринин паспорттарын, бичии уругларның төрүттүнген дугайында херечиледерин, бажың дептерин эккээр.

Кызыл хоорайның мэриязының парлалга албаны.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Бии-Хем ортумак школазы» муниципалдыг ниити билег албан чериниң башкыларын школаның тургустунганының 100 чыл ою-биле баштыр шаңнаарының дугайында өөредилге адырынга салышкыны хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың шылгараңгай дээш» медалы-биле физика математика башкызы Александр Кукаринни шаңнаар. өөредилге адырынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республика-Чазаның Даргазының Хүндүлел били-биле тыва дыл болгаш литература башкызы Ирина Маадыевна Баянны, Давааевна Лапчааны шаңнаар. Кызыл хоорай 2011 чылдың октябрь 27 № 176

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел били-биле Х. Балчий-оолду шаңнаарының дугайында өөредилге адырынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республика-Чазаның Даргазының Хүндүлел

бижи-биле Тыва Республиканың Кызыл кожуунуң «Ээрбектин ниити билиг ортумак школазы» муниципалдыг өөредилге албан чериниң директорунуң оралакчызы Татьяна Харалжиевна Балчий-оолду шаңнаар. Кызыл хоорай 2011 чылдың октябрь 27 № 177

«Тыва Республиканың күрүне лицейи» күрүнениң ниити билег албан чериниң башкыларын шаңнаарының дугайында

Аныяк салгалды өөредип кижизидеринге ачы-хавыязы база өөредилге системазынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажыл дээш «Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты ниитилел билгилериниң башкызы Галина Орланмаевна Лицкевичке тыпсыр.

Аныяк салгалды өөредир болгаш кижизидер херекке хей чылдарда үре-түнелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижи-биле чурулга уран чүүлүнүң башкызы Кахема Антоновна Кагай-оолду, физика башкызы Нина Григорьевна Решетникованы шаңнаар. Кызыл хоорай 2011 чылдың октябрь 28 № 178

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Кызыл хоорайның № 3 ниити билег ортумак школазы» муниципалдыг өөредилге албан чериниң орус дыл болгаш литература башкызы Надежда Васильевна Варыгина тыпсыр.

Өөредилге адырынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республика-Чазаның Даргазының Хүндүлел бижи-биле Кызыл хоорайның № 9 гимназия» муниципалдыг ниити билег албан чериниң тыва дыл болгаш литература башкызы Чечек Алдын-ооловна Сарыгларны шаңнаар.

Кызыл хоорай 2011 чылдың октябрь 28 № 179

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты С.Ш.Хомушуга тыпсырының дугайында Тере-Хөл кожуунуң социал-экономикиг

хөгжүлдезинге салышкыны болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуун чагыргазының архивиниң специализи Серенмаа Шулууевна Хомушуга тыпсыр.

Кызыл хоорай 2011 чылдың октябрь 28 № 180

«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты К.К.Кыргыска тыпсырының дугайында Кадык камгалал адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуунуң Каргы сумузуңуң фельдшер-акушер пунктузуңуң эргелекчизи Кызыл-оол Кенденевич Кыргыска тыпсыр.

Кызыл хоорай 2011 чылдың октябрь 28 № 181

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Хүннүң медээлери

БАДЫТКАЛ НЫЛГАЛАРЫН ТЫВЫСКАН

Россия Федерациязының Чазаның Даргазы Владимир Путин октябрь 29-та Чазак кеңнеринге Күрүне Думаның депутатынга кандидаттыгын шынзылгаларын ыскаан. 19 чылдарда Россияның анык хей чугула болгаш чик чылдарны кылып чоруткан Владимир Путин демдег-физикске хөмө алыспас дээш орукту чурт-биле, чонды шыдажып эрттивис. Чазак, «Чангыс демниг Россия» партиясының Күрүне Думазында чында-даа чуртка көргүзөр ивист хей. Парламентте депутаттарыыс хей санныг болза, бо айтыргларны кылдыр шиитпилээр урган. Ынчангаш ажилдап, харысалгалыг парламента алырының чугулазы «Чир»-деп, ол чугаалаан. «Силер дуржулгалыг улусер, чедишкениривисти чептеривисти чонга биле чугаалаңар»-деп Чазак кежигүннериниң «Иванович Шувалов», «Сибирге болгаш Уралга» «Трутович Трутнев биле Сергетович Шойгу баарлар. «Сергей Кужугетович, дугайында Силерге тайыл-херээ чок болгай, чүге Силер аңаа төрүттүнген, теге база аңаа ажилдап Силер. Сибириниң улуг-улугуңа бөдүүн тудугжу, кеңер болуп эгелээш ол

бүдүрүлгениң организакчызы алар-дыңар. Ында туттунган дыка хей чүүлдер Силерниң холуңар-биле, Силерниң коллегаларыңарны холдары-биле кылдыңган болгай. Хей чүве чугаалавас мен, чедишкениривисти Силерге күзээш, кижилер-биле харылзааны тудуп шыдаарыңарга бүзүрээр мен, сибиржилер Силерге бүзүрээр болгай». «Четтирдим, Владимир Владимирович! Бо дээрме менээ улуг алдар болгаш улуг харысалга-дыр. Сибирде мээң чаңгыс черчурттугларым бар, мээң-биле кады өөренип, ажилдап чораан кижилеринди чурттап чоруур. Ол регионну сайзырадыр талазы-биле улуг планнар тургустунган болгай, идегелди шынзыдар дээш ажилдаар мен, четтирдим» — деп, С.К.Шойгу харыылаан.

АРАГА ИШПЕС ДЕВИСКЭЭР БОЛДУРАП

Тываның Россияга каттыжып киргениниң 100 чылынга тураскааткан «100 чаагай херектер» деп акцияга кириштир Эрзин кожуунуң чагыргазы бодунуң кожуунун амыдыралдың арага ишпес хевириниң девискээри кылдыр чарлаан. Ол акцияны эрттирер үези 2012 чылдан 2014 чылга чедир деп көрдүнген. Ол үениң дургузунда тус чер бот-башкарылга органны арагалаар кижилер санын болгаш кем-херек үүлгедир чоруктарны кызырар сорулганы салган. Бо хемчегни боттандырат талазы-биле оргкомитеттин составында чүгле муниципалдыг албан-дужаал ээлээр эвес, социал албаннарны төлээлери, медицина ажилдакчылары, хей-ниити организацияларының кежигүннери, оон иштинде херээженнер, хоочуннар чөвүлелдериниң төлээлери база кирген. Бо чылдың декабрьда Эрзин кожуун хамаатылар шуулганын эрттирерин планнап турар. Аңаа чоннуң арагалаар чоруунга удур-демиселдин комплекстиг планнарын ажилдап кылыр болгаш хүлээп алыр.

Ындыг девискээр Барыын-Хемчик кожуунуң Бижитиг-Хая суур турганын сагындыраал. 2010 чылда Бүгү-россияның «Кадык Россия» деп конкурзунга тилекчилериниң санынга Бижитиг-Хая кирген. Ол ажилды эгелээш, организастап кылып турган суур баштыңы Арис Саая амгы үеде республиканың көдээ ажил-агы болгаш аш-чем сайыды.

ХӨМҮР-ДАШ СӨӨРТҮЛГЕЗИ

Республиканың яамыларының болгаш ведомстволарының киржилгези-биле болган Чазактың аппарат хуралында ажил-агы чорудулганың чугула айтыргларын чугаалашкан. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күөседип турар Виталий Бартына-Сады орук албанының ажилдакчыларының чептеринче кичээнгейни хамыкты мурнай угландырган. Олар нарын оруктарга төгөр материалдарны курлавырын чогуур үезинде тургуспааннар, оон уламындан хар чаган бо үеде чамдык оруктарга автомобиль озал-ондаа болулаан. Бо талазы-биле хемчеглерни дарый алырын орук албанының ажилдакчыларыңа дааскан. Боттарының чагыргазында албан черлеринге хөмүр-даш чедирилгезин контролга алырының талазы-биле яамыларның удуртучуларыңа даалганы берген. Улетпүр болгаш энергетика сайыды Карим Сагаан-оолдуң чугаалаанын езугаар алырга, одалга сезону харыылаар бүгү бүдүрүлгелерде септелге ажилдары доозулган, чүгле «Тываэнерго» ААН-де планныг ажилдар чоруттунуп турар. Республиканың хей чурттакчылыг хоорайларын, суурларын хандырып турар «Республиканың энергетика компаниязы» КУБ-та, «Ак-Довурак-чылыдылга», «Шагаан-Арыг-чылыдылга», «Хову-Аксы-чылыдылга», «Прогресс-чылыдылга» бүдүрүлгелерде хөмүр-даш курлавырлары амдызында бар, ажил үзүктел чок чоруп турар. Чедери берге черлерде бюджет албан черлеринге ниитизи-биле

13,7 муң тонна хөмүр-дашты чедирген, ол дээрме чылда хергелдин 73 хуузу, азы эрткен чылдың бо үезинге деңнээр 13 хуу хей болуп турары ол. Чөөн-Хемчик, Кызыл, Сүт-Хөл болгаш Улуг-Хем кожууннар хөмүр-даш сөөрттүр даалгаларын бүрүнү-биле күөседип алганнар, ырак-узак черлер-Мөңгүн-Тайга болгаш Өвүр кожууннарда ол харын хожудап турар, ынчалза-даа ол ажилды ноябрь 8-ке чедир күөседип алырын олар планнап турарлар.

ОРУК ОЗАЛ-ОНДААНГА ХАМААРЫШТЫР

Октябрь 29-та болган автомобиль озал-ондаанга когараан чаштарның байдалын бодунуң контролонга алырын Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыды Анатолий Дамба-Хууракка дааскан. Кызыл-Тээли оруунга октябрь 29-та болган орук озал-ондаанга таварышканнарны чыттырган №1 республика эмнелгезинге сайыт боду барып чораан. Тываның ОШАЧКИ-ниң санал турары-биле алырга, «Тойота-Калдина» деп автомобильдин чолаачызы машинаны шын башкарып шыдавайн барган, оон түннелинде автомобиль андарылган. Аңаа 6 пассажир чораан, бир херээжен кижиле ол озал-ондакка амы-тынындан чарылган, оон 7 харлыг уруун эмнелге безин камгалап шыдавайн барган, ийги үш харлыг уруу эмнелгеде аар байдалдыг чыдар. Оон өске 2010 чылда төрүттүнген база бир чаш кижини болгаш ийи улуг пассажирни эмнелгеде чыттырган.

Чазак Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак эмчилер-биле чугаалашкан болгаш когараан чаштарны камгалап алыр талазы-биле бүгү күженишкениривисти үндүрерин олардан дилээш, байдалды бодунуң контролонга алган. «Чолаачыларның харысалга чок чоруунуң уржуунда кижилерниң амы-тынындан чарлып турары, оон туржук чаш кижини оксунуп турарыыс дыка берге-дир. Дириг арткан чаштарны камгалаар дээш бүгү күштү үндүрер херек. Бо айыыл-халап ОШАЧКИ-ниң удур-

тулгазын кичээндирер, профилактиктиг хемчеглерни күштелдирер эгелээр боор деп бодап тур мен»-деп, А. Дамба-Хуурак чугаалаан.

Баштайгы медээлер езугаар алырга, ол халап машинаны аажок дүрген маңадып органының түннелинде болган. Оруктуң дошталганын болгаш тараваан туманны машина башкарыкчызы кичээнгейге албаан. «Чолаачыларның кайы-хамаанчок халыдып турары дээрме ОШАЧКИ ажилдакчыларының багай ажылы-дыр, ол салбырның ажылын сайгарар болгаш түннел үндүрери чугула» деп, Чазак Даргазының оралакчызы чугаалаан.

ЧЫРЫТКЫЛЫГ XIV ДАЛАЙ-ЛАМА БАШКЫ — МООЛДА

Чырыткылыг XIV Далай-Лама Башкы бөгүн Моолдуң найысылалы Улан-Баатор хоорайга шажынчы ажил-херээниң аайы-биле чедип келир дээрзин Калмыкияның Дээди ламазы (Шаджин-ламазы) Тэло Тулку Ринпоче дыңнаткан. «Авыралдыг Башкыыс моон мурнунда Моолга 2006 чылда кээп чораан болгаш Чырыткылыг XIV Далай-Лама Башкыны бээр моорлап кээринге хамаарыштыр хей чылдар дургузунда манаашкын болгаш улуг идегел турган. Чүдүкчү чон чылдыңна Далай-Лама Башкы-биле ужуражып келиринге идегелин чидирбейн, чүдүп-тейлеп чорааннар» — деп, Улан-Бааторга баш бурунгаар чедип келген Тэло Тулку Ринпоче айтырган.

Чырыткылыг XIV Далай-Лама Башкы Моолче ук күрүнениң кол хүрээзи Гандан Тегченлинг хүрээзиниң чалалгазы-биле келир. Ында ам бо шактарда Чырыткылыг Башкыны хүлээп алырынга сөөлгү белеткелдер чоруп турар.

Чырыткылыг XIV Далай-Лама Башкының ноябрының 7-ден 11 хүннеринге чедир Моолда келген кол-ла чылдагааны — чүгле шажын-чүдүлге талазы-биле келген дээрзин Тэло Тулку Ринпоче катап база сагындырып дыңнаткан.

Гандан Тегченлинг хүрээзинге баарындан аңгыда «Чаа муң чылдарның этиказы» деп ийи лекцияны дээди өөредилге черлеринге база эрттирери көрдүнген.

ТР-ниң албан-езуунуң сайты-зындан.

ЧОННУҢ ЧАҢГЫС ДЕМИ — РОССИЯНЫҢ КҮЖҮ

Найыралды алдаржыткан

Ноябрь 4-те, Чоннуң чаңгыс деминиң хүнүнде Улусчу чогаадылга бажыңга Тываның чоннарының ассамблеязының национал культуралар фестивалы болуп эрткен. Аңаа Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол сөс ап тура, фестивалдың киржикчилеринге байыр чедирип, ол хүн бойдустан чоннуң сеткил-хөңнү-биле чүүл-дежи, хүннүң херелиниң чылыг-чырык хүнзээнин онзалап демдеглээн.

Чазак Даргазы республикада 102 янзы-бүрү нацияларның төлээлери чурттап турарын, оларның республиканың хөгжүлдесинге кириген үлүг-хуузу чижектерге чугаалап, амгы Тываның бурунгаар сайзыралыга база чоннуң чаңгыс деминиң канчаар-даа аажок күштүүн, найырал кижилериниң карааның хевиринден, ооң кандыг омак-сөөктүүндөн хамаарылга чокка быжыккан тудум, Россия мөөң күштүг болур дээрзин айткан. Ол ышкаш Дарга бодунун хууда амыдыралындан чоннар аразында найыралдың бир барымдаазын чугаалаан: "Кажан мен Свердловскиге, амгы Екатеринбург хоорайга, өөренип-чурттап турган үемде, бир катап спорт секциязындан хуужуур саткан кырган-авайлар чаны-биле далаштыг маңнап бар чорумда, бир үн кый диген: "Ог-

лум, ада-иенден ыракта турарыңны билип тур мен, бо хуужуурларны ап ал, бажың чемин сакты берген боор сен". Ынча дээрге, мээң боскумга кара чүве чыдыпкан. Ол кырган-авайның чылыг сөстерин, эриг баарлыг сеткилин бүгү назынымда черле утпас-тыр мен".

Чазак Даргазы Ш.Кара-оол хөй национал чурттакчы чоннуң найыралыңга, чаңгыс демниң чоруунга хамаарыштыр чугаалап тура, Тыва Республиканың алдарлыг артизи Шон Патриктиң тыва дылга арыг чугаалаарын магадап ханмазын илереткен. Шынап-ла, Шон Патриктиң тыва черге, тыва чонга хүндүткелди ол хире улуг, чон-биле найыралы быжыг, сеткил-хөңнү тудуш дээр болза, чазыг болбас.

2010 чылдың декабрь айда Тыва Республиканың чоннарының ассамблеязын тургузар дугайында

шиитпирни хүлээп алган турган. А ол хүн, чоннуң чаңгыс демин байырлап турда, ук хөй-ниити организациязын албан-езузу-биле бүртүккөн херечилелди ооң даргазы, Орус культура төвүнүн директору Вера Николаевна Лапшаковага РФ-тиң Юстиция яамызының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң начальниги Сергей Степанович Күжүгет тывыскан.

Фестивальга Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң кижигүнү Галина Мунзук, "Тываларның делегейи" хөй-ниити организациязының удуртукчузу, Тыва Республиканың Чазааның чанында гуманитарлыг шинчилелдер институтунун директору, академик Каадыр-оол Бичелдей база аалдап кээп, чонга байыр чедирип, тайбын, чараш амыдыралды, чаңгыс демниң хөгжүлдени күзээн.

Хүндүлүг аалчыларның байыр чедиришкенин соонда, хоорайның "Ак-көк хемниң кижилери" конкурсузунун гран-при шаңналының эдилекчилери, Кызылдың №6 уруглар садының бичии артистери тыва чоннуң шаандагы амыдыралындан үзүндүлери, дүк

кагарын, ширтек сырыырын көргүскөн оюн-самын бараалгаткан. Олар Тываның Улустун артисти Станислав Ирильдин күүселдезинде "Курай-курай!" деп ырыга база танцылап, сценаны чаптанчыг, чаш көрүштери, оюн-самы-биле каастаан.

Дараазында орус улустун ырызы Комарикти "Раздолье" ансамблиниң, хакас улустун ава дугайында ырызы Кызылдың №7 школазының ыры бөлгүмүнүн уругларының күүселдези-биле чаңгылган. Украин чоннуң культуразы дагаа алгырганындан эгелээн. Чечектен өрзөн төгерик бөрттерлиг, угулзалап даараан сарафаннарлыг, кызыл-кызыл салыктарлыг кыстар ук чоннуң национал танцызын бараалгатканнар. Ол ышкаш немец полька азербейджан, армян танцылар бот-боттарыңга дөмөйлөшпес болган. Армяннарның культуразын көргүзеринге Тывада армян диаспораның төлээзи Чингиз Алиев болгаш Игитханьян, Бубисарян, Журначан, Терджанян, Журначан, Андресяннарның өг-бүлелери дузалашкан. Ол чоннуң "Берд" тыва дылда "Шивээ" деп танцызын Кызылдың №5 школаның өөреникчи-

лери кончук чараш күүсеткен

Киргиз уругларның оюн-самын көргө, тыва "Декей-оо"-биле мейлешкек, ынчалза-даа черлегал бар. Фестивальга моол, абайджан чоннарның культураның кол-кол онзагай талала база көрүкчүлөр аажок сонгаан. А тыва чоннуң уран чүүл Кызылдың уран чүүл колледжиниң студентилериниң "Чангыс" ансамбли төлээлээр. Олар гинэ тыва хөгжүм херекселдер ойनावышаан, тааланчыг, чараш биле "Эзир-Караны" ырлаан.

Ол хүн фестивалдың киржикчилери чаңгыс черде кожалар аралажып чурттап чоруур чорывыстың культураларын, чаңчылдарын хүндүткел-биле раалагыдып, ук чоннарның дырынга ырлажып, оларның азында найыралды алдаржытка көрүкчүлөр ол патриотчулуктан интернационалчы улус бөүлө — Россияга чоргаарла чаңгыс демниң сеткил-хөңнү тарааннар.

Шончалай МААТЫ-О
Чингиз СААЯНЫҢ тырттап
ган чуруктары.

Спортчу амыдыралда

БО УДАА КЫЗЫЛДЫҢ МЭРИЯЗЫНЫҢ КОМАНДАЗЫ ТИИЛЭЭН

Сөөлгү чылдарда Тыва Республиканың эрге-чагырга органнары боттарының аразында спортчу амыдыралы-биле элээн көскү апарган. Чижээ, спорттун ол-бо хевирлеринге оларның командаларының аразында маргылдаалар дыштаныр азы байырлал хүннеринде бо-ла болу бээр апарган.

Бут бөмбүүнге шак ындыг бир солун ужуражылга Чоннуң чаңгыс звиниң хүнүнде, ноябрь 4-те, Советтик Тываның 5 чылы аттыг стадионга болуп эрткен. Бо удаа эрги удурланыкчылар — Тыва Республиканың Чазааның командазы биле Кызыл хоорайның мэриязының командазы аразында ужурашкан.

Оюннуң бирги чартында Чазак командазы удурланыкчызының хаалгазынче удаа-дараа халдаашкыннары кылып турганының түннелинде, мэрияның талазыңга элээн дүвүренчиг байдал тургустунган турган. Ынчалза-даа мэрияның командазы бир удур халдаашкынның үезинде санны ажыдып шыдаан. Шак ынчалдыр сан 1:0 болу берген. Хоорай чагыргазының командазы ол санны оюннуң түннелинге чедир камгалап артты-

рарын кызытканы чугаажок. Ынчалза-даа Чазак командазы оюннуң ийиги чартында харыы бөмбүктү кирип теп шыдаан.

Сан деңгежи бергенде, кайыдаа тала база бир санны алыр дээш кызып эгелээн. Бо удаа спортчу аас-кежи мэрияның талазында болган. Олар оюн барык дооступ турда база бир бөмбүктү Чазактың командазының хаалгазынче кирип тевер аргалыг болган.

Бо дээрге бут бөмбүүнге ийи команданың аразыңга үш дугаар ужуражылга болуп турар. Бирги ужуражылгада 5:3 сан-биле бүүрелдиг тирилелгени Чазак командазы чаалап алган турган. Ийиги оюнда кайы-даа команда хайым - 3:3 санга ойнаан. Үшкү ужуражылгада мэрияның командазы удуп алганы бо. Ынчал кээрге, ниити сан 1:1 болуп турар.

Удурланыкчылар бо стадионга дараазында ужуражылганы чүгле келир чылдың чазын эрттирип шыдаар. Ынчан оларның кайызы-даа ниити санга мурнаар дээш ойнаары чугаажок.

Маңаа Тыва Республиканың Бут бөмбүүнге федерациязын саң-хөө сайыды Ю.Килижеков удуртуп турарын демдеглеп кагаз артык эвес.

ЧЕМПИОННАР МАСТЕР-КЛАССТАРНЫ

ЭРТТИРИП ТУРАР

Республиканың школаларыңга "олимпийжи кичээлдерни" азы мастер-класстарны спорттун чамдык хевирлеринге чемпионнар-биле эрттирзе чүл деп бодалды Тываның Арзылаң мөгези Маадыр Монгуш шагда-ла бодап чораан. Чижээ, "олимпийжи кичээлдерни" ат-сурагы спортчуларыбыс — тыва олимпийжилер Чечен-оол Монгуш, Елена Достай болгаш Лориса Ооржак чүге эрттирип болбас деп? Оон аңгыда Европа чемпиону Опан Сат дээш, өске-даа билдингир спортчуларыбыс мастер-класстарны школаларга эрттирер болза, өөреникчилер, шынап-ла, дыка-ла сонуургаарлар.

Шынап-ла, өзүп олар оолдар, уругларга төрзөн школазыңга чемпион-биле күш-культура кичээли эрттирери дег онза чүве кайдал? Ол шакта чемпионнар өөреникчилерге чүгле боттарың чоок таныштырар эвес, а улуг спортчулар арналарга чараш тирилелгелериниң чажыттары-биле база үлежир, ынак аргаларын көргүзер. Чемпионнар боттарының үлежерлеринге өзүп олар салгалды кижизидери дег чагай сорулга чок. Аныак оолдар, уруглар чемпионнардан хей-аътты ап, быжыг тура-сорукка өөренип, сөөлүнде барып, боттары билдингир спортчулар апарып болур. Маадыр Монгуш бодунун күзе-

лин амыдыралга бо чылын боттандырып эгелээн. Арзылаң мөгениң эгелээшкенин Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы деткээш, школаларга чемпионнарның эрттирер кичээлдериниң тускай графигин тургускаш, бадылаан. Шак мындыг солун кичээлдер амдыызында Кызыл хоорайның школаларында эртип турар. Удавас көдээ школаларга база эртип эгелээр. Кичээлдер дээрге, чаңгыс хүннүң ажылы эвес болгай.

Баштайгы мастер-классты Маадыр Монгуш боду Кызылда кадет корпусунга эрттирген. Оон спортчу дунмалары — билдингир чемпионнар улуг мөге акызының эгелээшкенин изии-биле деткип, мастер-класстарны школаларга удаа-дараа эрттирип эгелээннер. Чижээ, Опан Сат бодунун доосканы Кызылдың №15 лицейинге кичээлди эрттирген, а Кызылда "Сүбедей" спорткомплекске спорттун элээн каш хевирлеринге эрткен кичээлдерге база киришкен. Опан ынчан эштери-биле хостуг, грек-рим болгаш самбо хүрештерниң чараш аргаларын аныак спортчуларга бараалгаткан.

Республиканың олимпийжи курлавырлар училищезиниң кыс хол бөмбүкчүлери оюн үезинде халдаашкынның болгаш идегелдиг камгалалдың аргаларын көргүскөн. Хоочун тренер-башкы Свет-

лана Тодошеваның белеткеп турары бо аныктар командазы бөмбүүнге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналының ийи дакпыр эдилекчизи.

Шак-ла ындыг чараш аргаларны элээди боксерлар, Кызылдың "Чеди-Хаан" ушу бөлгүмүн оолдары көргүскөн.

Кызылдың школаларыңга мастер-класстарны хостуг хүрештер РФ-тиң спорт мастерлери, чемпионнар Меңги Муртуз-оол болгаш Самир Сат, самбо хүрешке аныктар ортузунда Россияның чемпионы Саян Ондар база эрткен кичээлдерде хонуктарда эрттирген.

Делегейиниң "мөңгүн" чемпионы Европаның болгаш Россияның дакпыр чемпиону, олимпийжи Лориса Ооржак-биле эрттирген күш-культура кичээлдер оолдарга, уругларга тура-соруктуг, спортчу маадырлыг чоруктарның кичээлдерди болур. Лорисаның үлүгери — спортчу маадырлыг туруштуг болгаш аңаа бердиги чоруктун херечизи!

Арзылаң мөге Маадыр Монгуштун эгелээшкенин чүгле спортчулар эвес, а бөдүүн чон база деткип турар. Шынап-ла, келир үегиң кадык-шыырак салгалың чүткү күш-культура болгаш спорт, бедик мөзү-шынар таварыштыр зидип болур.

Макыр-оол ДЕСПЕН

Адаларның «АДА КИЖИНИН ХАРЫЫСАЛГАЗЫ: эр улустун көрүжү» деп I республика шуулганын эрттиреринин планы

2011 чылдың ноябрь 9-та

«Ада кижини: төөгү-культура омур-хевиринден бо хүнге чедир» деп темага дискуссияны организастаары болгаш эрттирери. Лектору филология эртемнеринин кандидаты Т.А.Ондар—14.00-15.00 шакта, Тыванын күрүне университети (хуралдаар залга).

2011 чылдың ноябрь 11-де

Шуулганын киржикчилерин бүрүткээри—8.00-9.00 шакка чедир (УЧБ).

Шуулганын аягыдышыкы. Тыва Республиканын Хөй-ниити палатанын даргазы Х.Д. Монгуш ону аягыдар. Тыва Республиканын Чазаанын Даргазы Ш.В.Кара-оол байыр чедирер; Тыва Республикада Кол федералдыг инспектор А.С. Попов байыр чедирер; Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Даргазы К.Т.Даваа байыр чедирер — 9.00-10.00 шакта.

«Тыва Республикада эр улустун социал байдалы» социал шинчилелдин түңнели—10.00-10.30 шакта.

«Өг-бүлөгө, уруглар кижизидеринге, мөзү-шынар чаңчылдарын камгалап арттыраарына эр кижинин ролу» деп дискуссияны организастаары болгаш эрттирери. Лектору Наталья Оюновна Товуу—10.30-11.30 шакта, Экономика болгаш эрге-хоийлу техникуму.

«Эр улустун кадыкшыл байдалы» деп дискуссияны организастаары болгаш эрттирери. Лектору Людмила Ивановна Зудилова—10.30-11.30 шакта, (ТКУ-нун хуралдаар залы).

Ада хүнүнге турсааткан байырлыг концерт—13.15-14.15 шакта; үлегерлиг 5 адага байыр чедирери—14.15-15.10 шакта; адаларның «Ада кижинин харыысалгазы: эр улустун көрүжү» деп I республика шуулганынын резолюциясын хүлээп алыры—15.10-15.30 шакта.

2011 чылдың ноябрь 12-де

Амыдыралдың нарын байдалдарына тава-рышкан дачаларда чурттап турар бичин оолдар-ның аразына хүреш маргылдазы—10.00 шакта, «Гуманный» төп, Кочетов кудумчузу, бажың 155.

Тыва Республиканын девискээринде арга-арыгларда өртке удур онза чурумну соксадырынын дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗААНЫН ДОКТААЛЫ

2011 чылдың ноябрь 3 №657 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын девискээринде арга-арыгларда харнын дүшкени-биле холбаштыр Тыва Республиканын Чазаанын доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканын Чазаанын 2011 чылдың октябрь 7-де «Тыва Республиканын девискээринде арга-арыгларда өртке удур онза чурумну кириеринин дугайында» № 601 доктаалы-биле тургускан Тыва Республиканын девискээринде арга-арыгларда өртке удур онза чурумну 2011 чылдың ноябрь 7-ден эгелеп соксадыр.

2. Тыва Республиканын Чазаанын 2011 чылдың октябрь 7-де «Тыва Республиканын девискээринде арга-арыгларда өртке удур онза чурумну кириеринин дугайында» № 601 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканын Чазаанын Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Бөмбүрзектин судаалы

ДАШТЫКЫЖЕ АМДЫЫЗЫНДА ҮНМЕС

2012 чылдың март айга чедир Россияның Чазаанын Даргазы Владимир Путин чурттан үнмес.

«2012 чылдың мартка чедир Чазак Даргазы даштыкыже сургак-чылап үнмес, ол бүгү күженишкенин иштиги айтырыгларны шийт-пирлээринче угландыра» — деп, ооң парлалга секретары Дмитрий Песков дыңнаткан.

Даштыкыже үнмезе-даа, чуртту ол эргип кезири. «Мурнунда ол Россияның хоорайларында самол-леттуг ужул четкеш, ол-ла хүн Москваже эл кээп турган болза, ам ол бир хоорайдан өскезинче улаштыр чоруур апарган» — деп, Чазакта ажилдакчыларның бирээзи чугаалаан.

«Путинниң рейтингизи чедимче-лиг, удурланыкчыларында сезинчиг чүве чок, ынчалза-даа улуг хем-чээлдиг пиар-компанияны ол «Чаң-гыс демниг Россияның» парламент соңгулдаларына алган бадылааш-кындан хөй бадылаашкынын пре-

зидент соңгулдаларына алыр дээш чорудар» — деп, Политиктиг техно-логиялар төвүнүн чингине директо-ру Алексей Макаркин чугаалап турар. Бо чылын В. Путин кожа кү-рүнелер Украина болгаш Белорус-сиядан аңгыда тос чуртка барып каапкан. Ол каяа-даа саадаваан, улуг дээр-ле ийи хонгаш, чанып кээп турган.

КИРГИЗИЯ ЧАА ПРЕЗИДЕНТ СОҢГУП АЛГАН

Эрткен воскресеньедө Киргизияга президент соң-гулдалары болган.

Чурттуң төп соңгулда комис-сиязынын дыңнатканын езугаар алырга, чурттуң чазанын амгы даргазы Алмазбек Атамбаев соңгулдаларга тиелелгени чедип алган. Соңгукчуларның бадылааш-кынарларының хостуунун орунуга ам база-ла саннар будаашкыны болган деп ооң удурланыкчылары медег-лээр. Ынчангаш, олар соңгул-даларны болган деп санавайн, бадылаашкынарның ийиги ээлчээр негеп турарлар.

Төп соңгулда комиссиязы бюл-летеньнерин 96 хуузу санал доос-кан, оларның 63 хуузу Алмазбек Атамбаев дээш бадылаан деп дың-наткан. Чазак даргазынын элээр шыырак удурланыкчызы деп санаткан «Ата-Журт» партиязынын баштыны Камчибек Ташиев 14,36 хуу алган. Ол безин ийи дугаар чер эвес-тир. Ийи дугаар чер алган «Бутун Кыргызстан» партиязынын баштыны Адахан Мадумаровтун хуузу — 14,86.

КЫДАТ КОРАБЛЬ САЛЫП ҮНДҮРГЕН

«Шэньчжоу-8» деп ужу-дукчу чок космос кораблин Кыдат октаргай делгеминче салып үндүрген.

Ол ужулдуң үнген соонда чеди-рикчи ракетадан чогулчалыг ады-рылган болгаш хүн батареялары-ның ийи панелин аядыпкан. Ооң сорулгазы—Кыдаттын космос программазынын төөгүзүнге эң бир дугаар ийи аппаратты орбитага тудуштурары. Салып үндүргенин соонда 2 хонганда, «Шэньчжоу-8» сентябрь 29-та, октаргайже салып үндүрген «Тяньгун-1» деп космос модулю-биле тутчуру ужурулг.

ИТАР-ТАСС агентлигинин материалдарындан белеткээр.

ТЫВАНЫН ЧОНУНГА КЫЙГЫРЫГ

Хүндүлүг чонум!

Бистер, тыва чон, үзел-бодалывыс тудуштурган, салгал салгалче дамчаан ниити иштиги делегейлиг бис. Ол дээр-сарыг шажын. 1992 чылда Ыдыктыг 14-кү Далай-Лама Баш Тывага моорлап келген соонда, бистин угаан-медегелин балаттыг турган бурунгу шажынывыс бодунуң чаа агым оккуру-биле күштелдирген.

Ол чылын, сентябрь 21-де, Чадаанага, Ыдыктыг Башкывыс түмөн чонун мурнунга бодунуң мерген өөредин бистерниң меде-реливисче чүглендирип тура, Тыва Республиканын ынчан чаа-ла бады-лааны күрүне Тугун тыва альпинис-терниң холунга ыдыктаан. Күрүне-ниң ол ыдыкшылы каш-ла хонган-да, Далай-Лама Башкынын ак ка-даа-биле кады төрээр черивистин бедии болур — Мөңгүн-Тайга (3976м.) шыпшыына киискээр. Оон бээр катап дирилген сарыг шажын бо хүнге чедир бистерниң сагыш-сеткиливиске иштиги оожургалды болгаш ак чолду сөңнеп турар.

Келир, 2012 чылда Ыдыктыг Далай-Лама Башкывыстың буянныг сөстөрүн дыңнап, ооң херелденген шырайын танып алганывыстан бээр мугур 20 чыл болур. Ам бистер сарыг шажын талазы-биле, кавайлыг чаш дег турганывыстан, быжыг бут кырынга туруп келген бис. Ооң-би-ле кады, Далай-Лама Башкывыска ынчангы күрүне тугун ыдыктаткан тыва альпинистер, бистер дег өзүп, делегейниң 5 диптериниң 5 эң бедик шыпшыктарына Тывавыстың Тугун кадактар-биле кады чорга-ры-биле киискиткеннер-даа. Келир 2012 чылда олар Ыдыктыг Далай-Лама Башкынын төрээр ораны болур Тибетте, делегейниң эң бе-дик шыпшы — Джомолунгма-Эверестче (8848 м.) боттарының коргуш чок чүректерин угландырып алганнар. Джомолунгманы төвүт

дылдан очулдурага «Делегей Ие-Бурганы» дээр. Ол дээр-сарыг шажынның эң ыдыктыг Күчүтен — Күчүтен-Хайыраканы.

Джомолунгма-Эверест шы-ынче чүгле төрээр чонун өндүр бодалдарын медегеп бил-хая дег быжыг тура-соруктуг ки-лер дидими-биле базымнарны-лып болур. Шак ындыг делегей-гелиг бедик арга-дуржулгалыг үнүкчүлери Россияда сарыг шажынныг — Калмыкия, Бурят Тывадан чүгле бисте бар болга өөрүнчүг болгаш чоргаарыныг.

Сарыг шажынның ыдык өөредин дээр-сарыг шажын ак чок сеткири болгаш кызыгаар ынакшылды сөңнээр болга Ыдыктыг 14-кү Далай-Лама Башкывыс: «Өскелерже сагыш са-ры, бергелерни эртеринге келерге дузалаары чугула» дээ Тыва кижиниң мөзү-бүдүжүн уг-делгередип, күрүневис ыдыкш-дары-биле кады чонувустун ад-салган кадактарын Джомолунг-Эверест шыпшынычче чедире-сорулгалыг, буян сеткилдиг ору-че эге базымнарын Ыдыктыг 14-Далай-Лама Башкыдан алган «Делегейниң 7 бедии — Тыва» ко-дазынга эриг чүректинг кижини дуза кадып, өргүүдел кылы-кыйгырып тур мен!

Тензин ЧИНБА (Буян Башкы) Тыванын буддистер катты-жышкынының чагыргазы-ның даргазы.

НЕГЕЛДЕНИ КИИРИП БОЛУР

Банк эвес «Тувакредит» чээли организациязы ажык акционерлиг ниитилелди башкара талазы-биле түр чагырганын дыңнадыры болза, «Чээли организацияларын дүжеринин (банкротталырынын) дугайында» Федералдыг хоойлунуң 22.1 чүүлүнүн 8 пунктунга дүүштүр боттарының негелделерин кириер аргаларынын дугайын кредиторларга дыңнадып тур. Адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 40 «а».

ВЕТЕРИНАРИЯ АПТЕКАЗЫНЫН ПУНКТУЗУНДА

шээр болгаш бода малга аверсектилер, ивермектер, ыттарга болгаш диистерге бытка удур дамдыладыр эмнер, «спрейлер» кирген. Сагы эвээш.

Адреси: №50 магазинниң дужунда павильон. Ажылдаар шактары 9.00—18.00, дыштаныр хүн чок. Харылзажыр телефон 8-923-381-81-69.

• Бодалдар дизи

Кижилер бот-боттарын би-лишпес чүве болза, ниитилелде чуртталга чок.

Сэмюэль Джонсон.

Чер —мээң Төрээр чуртум-дур, кижилер—мээң акы-дуң-маларым-дыр, чаагай херектер —чүдүлгем-дир.

Пейн.

Ах, кижини бодунуң частыры-ларынга баш удур өөренип алыр турган чүве болза!

Б.Ю. Крутиер-Рус.

Бистин чуртталгавыстың со-рулгазы—үзүткел чок шим-чээшкын.

Якуб. Колас.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканын Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редак-торнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөре-дилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агы — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпур — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7500. Чагыр 128. Номери парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304740.

Россия Федерациязынын Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызынын Ортаагы Сибирде регионнар аразынын девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээр.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларынын бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтыгынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылгалы дээш авторлар боттары харыылаар.